

Actas del
IX Congreso Internacional
de la Asociación Hispánica
de Literatura Medieval

(A Coruña, 18-22 de septiembre de 2001)

III

Actas del IX Congreso Internacional de la Asociación Hispánica
de Literatura Medieval, 2005.

© Carmen Parrilla
© Mercedes Pampín
© Toxosoutos, S.L.

Primera edición, septiembre 2005

© Toxosoutos, S.L.
Chan de Maroñas, 2
Obre - 15217 Noia (A Coruña)
Tfno.: 981 823855
Fax.: 981 821690
Correo electrónico: editorial@toxosoutos.com
Local en la red: www.toxosoutos.com

I.S.B.N. obra conjunta: 84-96259-72-2
I.S.B.N. volumen: 84-96259-75-7
Depósito legal: C-2072-2005

Impreso por Gráficas Sementeira, S.A. - Noia
Reservados todos los derechos

La traducció castellana de Mateu i Sanç a *L'Spill* de Jaume Roig

Anna Isabel Peirats Navarro

Universitat de València

Ja des del ms. original de l'*Spill* de Jaume Roig,¹ que porta el número 4806 dels inventaris de la BAV, l'*Spill* va ser imprès per primera vegada a València el 1531 per Francisco Díaz Romano i, posteriorment, en dues edicions estampades el mateix any de 1561, una a València, en casa de Joan Arcos i una altra a Barcelona, en els tallers de Jaume Cortey.²

Si en aquestes primeres impressions del segle XVI és ben freqüent la lectura divergent de nombrosos passatges de l'obra en contrast amb el manuscrit base, com és el cas de substitució per error del copista o més bé per desconeixement cultural, de termes com *latria* per *latrina*, o *descrivir* per *destruir*, el 1665 Llorenç Mateu i Sanç tradueix l'*Spill* al castellà.

Aquesta primera traducció seria editada més tard per Miquel i Planas en el *Espejo* de Jaime Roig (1936-1942).³

En la nostra comunicació partirem de l'objectiu de mostrar els canvis de sentit que en aquesta edició s'han operat en relació al Manuscrit original de l'*Spill*, així com presentar alguns

¹ Aquest estudi s'inclou en el projecte d'investigació BFF2002-04197-C03-01 del MEC que es duu a terme al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.

² En un article publicat en la *Miscel·lània Tavaní*, 3 (2002), pp. 65-75, em propose un doble objectiu: d'una banda, donar resposta al problema de la nul·la pervivència de l'edició de Barcelona de 1561, que en els catàlegs bibliogràfics es designa com "desconeguda"; i en segon lloc, establir les dependències textuales de les tres edicions posteriors al Manuscrit original a partir de l'anàlisi de les variants textuales que ens permeten superar la dificultat cronològica d'establir quina de les dues edicions de 1561 és anterior, la de València o la de Barcelona.

³ R. Miquel i Planas, *Introducció al Libro del Arcipreste de Talavera y al Espejo de Jaime Roig*, Orbis, Barcelona, 1936-1942.

exemples en què a partir de la traducció fixada es dilueix el sentit històric, folklòric o paremiològic de diversos fragments.

Abans de començar l'anàlisi, però, hem de deixar ben clar que la tasca del traductor Mateu i Sanç parteix, ja des del pròleg al lector, d'un intent de divulgació, de donar a conèixer "un tesoro inestimable por los documentos que disfrazados en lo burlesco de su composición contiene esta obra. Y porque mis hijos no carescan dellos, determine traducirle los ratos que havia de emplear en divertirme de la tarea de mis ocupaciones".

Encara que el traductor promet una inicial fidelitat al metre binari tetrasíl·lab de les noves rimades migpartides en què es presenta el *dictum* poètic de Jaume Roig, no seran gens escadussers els afegits de determinats versos, o la permuta d'algunes rimes que resultaven un tant cacofòniques per a la recitació en llengua castellana, així com les inversions i omissions d'aquells fragments compromesos que, en la major part d'avinenteses, ja havien vist una lleugera modificació en les edicions immediatament anteriors, de 1531 i 1561.

Només a partir de la lectura contrastada entre el Manuscrit original i el text castellà podrem arribar a entendre, en ocasions, el missatge més concentrat i de sintaxi més elaborada del Ms., i, en contrapartida, valorar la traducció castellana, a partir de la comprensió d'alguns versos d'interpretació dubtosa, en què Mateu i Sanç empra el recurs al parèntesi explicatiu o la divagació encertada que intenta assegurar més que la recepció oral o la forma del missatge, la comprensió del context.

Tanmateix, tindrem ocasió d'estudiar altres casos en què la traducció del text presenta una paràfrasi de termes claus que vinculen el text a la València del quatre-cents, pel que fa a topònims i antropònims, context teològic...

En un primer acostament formal, sobta com la traducció castellana comença en la Primera Part del Prefaci, és a dir, omet els 46 vv. inicials del Ms. base, en què el jo líric exposa el seu objectiu de redactar una obra que tradueca la natura, "el tall" de les dones, en contrast amb la Verge. En aquest propòsit, el TEMA

inicial, extret de la lectura del Ct 2, 2: “Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter fillias”, suposa el preludi d’una obra escrita per mostrar les excel·lències d’una vida al servei de les virtuts i dedicació a la vida contemplativa, enfront del vici de la luxúria.

Sembla evident, per tant, que la numeració del conjunt dels versos no coincideix tampoc amb el Manuscrit base, que consta de 16247 versos. La traducció arriba a un fictici número de 16359, que correspon al número exacte de versos que en la tradició textual s’ha transmés l’*Spill* fins els nostres dies; i dic un número fictici perquè el traductor tempteja en força avinenteses la presentació de la numeració, per tal com en ocasions el número del vers pot avançar, posem per cas, 10 versos mentre que físicament el fragment consta de 15 o 20.

Trivialitzacions o confusions de sentit

Començarem l’anàlisi de la traducció castellana de Mateu i Sanç per l’exposició dels casos de trivialitzacions o desconeixement cultural del copista:

1. En primer lloc, el terme *moms*, en el sentit de “comèdia” o “representació popular”, a partir de l’associació amb *noms* es tradueix per *nombres*: “moms e grans festes” (v. 1487), “nombres y fiestas”

2. Confusió entre el terme *banyes/manyes*, que suposa una lectura de les edicions primeres posteriors al Ms.:

cascon dijous,	cada semmana
ab noves <i>banyes</i>	erguida y vana,
(vv. 2604-2605)	con nuevas <i>mañas</i>

3. Metàtesi per trivialització en el mot “honta” (vergonya) que es transforma en notes: “hontes, despits” (v. 6490), “notas, despechos”.

4. El lexema *mirmidó*, que fa al·lusió als homes extremadament petits de Grècia i documentem, per exemple, a l’Odissea d’Homer, es reemplaça en la traducció per la fluïxesa de l’almidó, en el passatge dels insults referits a la manca de potència sexual del protagonista: “sart, mirmidó” (v. 2783), “todo *almidón*”.

5. La forma occitana “drudes”, derivat del mot DRUTZ (amant) per “rudas”: “ses filles *drudes*” (v. 8633), “dos hijas *rudas*”.

6. En el passatge d'al·lusions a la bíblica Sara (Gn 18, 12) que va riure quan va ser anunciada de l'infantament d'un infant, “Sara la riallosa” destaca en la traducció castellana poc més que pel seu soroll, “Sara, la ruidosa”.

7. El mot adequat per referir-se a la descendència o llinatge, “ginea” (v. 15850) aglutina amb el possessiu que el precedeix: “ab sa ginea”, “con saginea”.

8. En el mateix camp semàntic de la procreació humana, l'esterilitat femenina es veu capgirada en follia, a partir de l'intent d'obviar la veu “xorqua”, que en el mateix sentit documentem, per exemple, en la tradició del *Can. Sat. Val.* o en les obres del mateix Eiximenis:

la viuda xorqua,	la vieja loca
també.n la forqua	esto provoca
(vv. 8737-8738)	

mentre que l'infant concebut en temps menstrual al Ms. pateix de morfea. Segons els manuals de medicina, la *morfea* és una mena de lepra cutània de difícil curació: “E devezes entender que todas aquellas cosas que son causa de la lepra son causa de la morphea, salvo que la lepra es en la carne e la morphea es en el cuero”.⁴ En la curació de la morfea, el metge Albucasis recomana la cauterització segons la gravetat de la lepra, fins que retorne el color blanc de la pell; després d'aquesta pràctica convé administrar al pacient un preparat a base de farina, oli rosat, sang de coloma i d'oroneta, que s'haurà d'aplicar amb un drap per cobrir la lepra, fins que aquesta serà curada del tot.⁵ Al text castellà esdevé un prototip gairebé caricaturesc per la deformació de la bellesa externa: “lleig, morfeat” (v. 8872), “tuerto, afeado”

9. En el vessant d'esbargiment dels valencians, la traducció omet el vers 3026 en què s'al·ludia al joch d'escampella, conegut

⁴ *Op. cit.*, c. XXXIII, 56.

⁵ *La chirurgie d'Albucasis. Texte occitan du XIV siècle*, Centre d'études occitanes, Montpellier, 1985, p. 43.

ara com joc del palet o del pic, del qual tenim constància a partir dels treballs de Sanchis Sivera.⁶

Hem de dir en aquest punt que la xoca constitueix un altre dels jocs de la València del XV, conegut com la *joca*, *choca* o *xoca*, que s'executava plantant un os, tros de canya, rajola o pedra, i damunt o darrere es posava el diners dels jugadors, els quals tiren, un després de l'altre, amb un palet, una pedra o un altre objecte dur des de curta distància, fins fer-lo caure, i guanya el jugador que situa el projectil més a prop dels diners. Aquest joc és l'actual *canonet*, *canut* i *calix*.⁷ En la traducció el joc de la choca (v. 3027) es tradueix més modernament com “juego del oca”.

10. Una altra de les divergències de la traducció permet el canvi de registre des del to cinègètic marcat per la presència d'aquelles dones descrites com a agents que presenten el parany per mantenir el combat de la caça, al registre còmic que subratlla la presència sarcàstica que provoca la rialla imminent, mitjançant una adaptació que segueix la lectura de les edicions posteriors al Ms. (“he faran pany”).

he fan parany	traman su paño
per aver lisça	que causa risa
(vv. 9038-9039)	

11. En el plànol teològic, la traducció “ni aun el tesoro / con boca de oro” desvirtua l'al·lusió lloable a què en la tradició hom es referia a Joan Crisòstom, “Boca-d'or” per la seua art de predicació. Segons el *libro de los exenplos por a.b.c.* de Clemente Sánchez de Vercial, “quando le fallescía la tinta escrevía con la saliva. e todas estas letras que assí escrevió fueron falladas ser de oro, e por esta razón fue dicho *John Boca de Oro*”.⁸

També la tradició, en aquest cas, hagiogràfica, considerava Betlem com a lloc de pas: “per lo qual totes les gens passaven”⁹ i,

⁶ J. Sanchis Rivera, *Vida íntima de los valencianos en la época foral*, Aitana, Altea, 1995, pp. 68-69.

⁷ *Op. cit.*, pp. 68-69.

⁸ C. Sánchez de Vercial, *Libro de los ejemplos por a.b.c.*, ed. de J. Keller, CSIC, Madrid, 1961, p. 221.

⁹ *VSR*, II, 68.

per tant, resta justificada la lectura del Ms. “hon pas praticha” (v. 11642) i es tradueix com “que paz publica”.

En l’episodi de la vida pública de Jesucrist, el *bateu*, ant. barca de dimensions reduïdes¹⁰ i el bol, en tant que “xarxa per dur a terme la pesca”,¹¹ associat al treball dels fills d’en Zebedeu, Simó i Andreu: “en son bateu / o nau tot sol” (vv. 12414-12415) ara traduït: “todo el trofeo / quedando solo / en otro polo”.

En altres ocasions, el traductor de 1665 mostra un cert afany cultista i ultracorregeix p. e. la forma *quitis* en el sentit de “lliure”: “mort ésser quitis” (v.11881), veu lèxica compartida en obres com el *TB* (c. LXXXII) o la *VC* d’Isabel de Villena (c. CXVII) es tradueix per “muerte *in scritis*”.

La certesa es tradueix per la forma d’un ordinal: “axí certera” (v. 13121) “asi tercera”, mentre que la trugella o arrossegadora que s’empra per llevar desigualtats d’un terreny¹² com “su pareja”; s’entén com a “pareja” del jou i de la rella?

ab jou e rella,	con yugo y reja,
ab sa trugella	y su pareja
(vv. 14683-14684)	

Hem d’afirmar que el traductor tendeix a la simplificació de termes mèdics, en aquest sentit, la icterícia (v. 11989), una de les manifestacions patològiques de l’amor hereos, es transforma en un mot fantasma “tiricia” mentre que el terme hereós (v. 11992) és “tabardillo”, amb la qual cosa es perd en la traducció el context de la fenomenologia de la malaltia coneguda pels manuals de medicina com *aegritudo amoris*, i que dóna sentit a una part força considerable de la *Lliçó de Salamó*, en el llibre tercer.

Topònims/antropònims

L’apartat que major interès presenta la traducció de Mateu i Sanç és la qüestió onomàstica, és a dir, la traducció de determinats topònims i antropònims.

¹⁰ *DCVB*, 371, II.

¹¹ *Op. cit.*, 554, II.

¹² M. Aguiló, *Diccionari Aguiló*, VIII, Alta Fulla, Barcelona, 1988, p. 108.

En aquest sentit, el Grau (v. 880) nom d'una partida de València on es va treslladar la capella de sant Nicolau de Gandia¹³ esdevé “del mar vergante”; la Devesa (v. 2015), extensió de terra situada al sud de la desembocadura del Túria entre l'Albufera i la mar, per “la dehesa”; Olit, ciutat de Navarra (v. 3352), per “Valladoli”.

En referir-se a les afirmacions del passatge dels banys públics, en què es contempla un escenari caracteritzat per les orgies i la disbauxa, el text castellà evita la traducció del nom dels banys d'en Çanou i d'en Suau:

sovint anava,	por todo el año
de nit, al nou	de noche al baño
bany d'en Çanou	
o d'en Suau,	
en lo Palau	
(vv. 2646-2650)	

Per tant, la traducció omet els vv. 2646-2650 en què es fa al·lusió al bany d'en Çanou, situat en la parròquia de s. Llorenç des del s. XIV i transformat en època de Roig (perg. 05675, Arch. Cat.), els banys d'en Suau, coneguts més tard com banys de l'Almirant, que en època coetània a Roig tenien la seua entrada per la baixada del Palau i llimdaven amb el barri dels jueus.¹⁴

Un cas d'interpretació més problemàtica presenten els vv. 4155-4156 del Ms., “al carrer fresch / hon fan rollons”. Les eds. de Chabàs i Miquel i Planas vacil·len entre l'associació amb el terme *socs*, en el primer cas, i l'expressió “fer rogles al carrer, la gent que prenía la fresca”. De més a més, Coromines dubta sobre el significat del terme i atribueix l'accepció de “pans beneïts” o “rollos”, originaris del Maestrat.¹⁵

D'acord amb el text de Mateu i Sanç: “dentro la calle / de los Reglones”, el traductor documenta com, en realitat, a la València coetània a Roig existia el carrer de Renglons, antigament anomenat carrer de Rotlons (*ca.* 1460) on s'elaboraven renglons o

¹³ J. Sanchis Rivera, *op. cit.*, p. 249.

¹⁴ J. Sanchis Rivera, *op. cit.*, p. 139.

¹⁵ *DECLC*, 388, VII.

raglons, instruments d'aplicació en la construcció de perles de rosaris.¹⁶ Amb aquesta accepció prenen major sentit els versos de Roig que relacionen la falsetat de les beguines al fet que en preparar rosaris de renglons s'assegurarien el perdó als seus actes.

El carrer fresch, d'altra banda, seria el topònim que designaria el carrer des de la Boatella fins a la Porta de sant Vicent.¹⁷

De la mateixa manera, el carrer del Trench (vv. 7401-7403), situat en València a les proximitats de la Boatella és traduït de forma parafrasejada per evitar l'adaptació del nom: "s'i para rench. / Aprés al Trench, / hon Déu no.l volen" (vv. 7401-7403), "parece tela. / Sigue la escuela / con su rebenque, / despues al trenque. / donde ni quieren / Dios, ni adquieren".

L'incendi del Trench, la Pelleria i la Fusteria, el 1446, correspon al carrer marcat com Pelleria Vella, que tenia un cap al carrer de San Vicent i l'altre en els quatre cantons del Trench;¹⁸ la Fusteria és un paratge de principi i mitjan centúria de 1400, situat junt al Mercat, en les cases properes al convent de la Mercé.

Quant a les al·lusions antroponímiques, hem de destacar, en primer lloc, el nom de na Guillamona, metgessa i curandera cristiana que, segons el llibre de Garcia Ballester vivia al carrer Avellanas de València.¹⁹ Aquesta Guillamona, que a l'*Spill* (v. 2726) constitueix un agent imprescindible en la revitalització de la força sexual, haurem de suposar que mitjançant l'ús de recetes afrodisíaqes, en la traducció es reemplaça per "una mamona".

El personatge de mestre Corà (vv. 2622-2623) que no correspon a cap nom concret, sinó més bé a un arquetip de prestidigitador que feia aparéixer i desaparéixer coses amb un simple joc de mans, és obviat en el text de la traducció:

¹⁶ M. A. Orellana, *Valencia antigua y moderna*, II, Acción Bibliográfica Valenciana, València, 1924, p. 472.

¹⁷ M. A. Orellana, *op. cit.*, II, p. 473.

¹⁸ M. A. Orellana, *op. cit.*, II, p. 391.

¹⁹ L. García Ballester, *Historia social de la medicina en la España de los siglos XIII al XVI*, Akal, Torrejón de Ardoz, 1976, p. 44.

com si fes joch
 mestre Corà
 (vv. 2622-2623)

como al jugar
 las tropelias

Quant a l'etimologia del mot Corà que designa aquest personatge fictici, vinculat sobretot als jocs d'engany, hem de dir que el terme es documenta des dels ss. XV al XVII, en què rep denominacions diverses com *masecoral*, *maesecoral*.

En aquest sentit, Miquel i Planas²⁰ posa en relació aquests versos de l'*Spill* amb un passatge del *Quijote* de Cervantes, on l'al·lusió "maesecoral" podríem traduir-la en el registre col·loquial, com "fer desaparèixer en un obrir i tancar d'ulls": "Visto lo cual por Sancho, quedó suspenso, y mirando a todos, preguntó si se había de comer aquella comida como juego de maesecoral".²¹

La qüestió immaculista al text de Mateu i Sanç

Un dels punts fonamentals a tractar en les impressions de l'*Spill* és el del tema immaculista.²² Per entendre el problema, ens haurem de remuntar a l'ambient de controvèrsies teològiques que intenten definir l'antítesi presència/absència de pecat original en la Verge i escindeixen l'església en dues bandositats: dominicans i franciscans, ja des del s. XII. El Ms. de l'*Spill* presenta l'ambient enfrontat de disputes en un moment en què ja ha tingut lloc la celebració del concili de Basilea, i on després de vicissituds s'havia intentat definir, fallidament, el vessant immaculista de la Verge.

²⁰ *Spill o llibre de consells*, ed. de R. Miquel i Planas, Orbis, Barcelona, 1929, p. 295.

²¹ Miguel de Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*, II, ed. de J. Jay, Cátedra, Madrid, 1982, cap. 47, p. 371.

²² Aquest tema de l'immaculisme a l'*Spill* ha sigut objecte d'un treball recentment aparegut a la revista *Llengua i Literatura*, on em propose presentar una anàlisi objectiva que ens permet de contraposar els canvis flagrants que han tingut lloc en la versió de Roig per part de l'editor de 1531, substitució que conforma tota una lliçó erudita de malabarismes retòrics i conceptistes. Després de l'anàlisi objectiva, tant des del vessant dels temes i tòpics, com de la semàntica textual, i a partir del buidatge electrònic dels dos fragments divergents: *V* (manuscrit original) i *A* (edició de 1531), així com de la disposició de les esferes lèxiques, es pretén demostrar com s'ha invertit la voluntat autorial, impensable des del tarannà de l'autor del Manuscrit, per imposar al lector i fer-lo reconduir envers l'opció més segura: l'acceptació dogmàtica de l'immaculisme maríà.

En aquesta conjuntura, Roig havia recollit al seu *Spill* tota una problemàtica candent que influeix ben directament en la recepció moral del seu missatge, prova evident que l'obra de Roig no l'hem d'entendre només en tant que aparent sàtira misògina, sinó des del regust estètic que comprén tots els àmbits: onomàstic, històric, teològic..., que afectaven la vida de la València del moment. L'editor de 1531, conscient que els versos on Roig havia fet referència al debat immaculista xocarien frontalment amb els interessos i exigències socials del moment, sobretot a partir de la forta implicació de la monarquia catalano-aragonesa, que arriba a qualificar d'heretges a tots aquells que gosaren contradir una "veritat" ja definida, prendrà partida, doncs, per una opció menys compromesa i alhora més retòrica, de lloança continuada a la Verge, molt a l'estil dels autors de certamen valencians en "llahor" de la Immaculada. El fragment de 103 versos que situaven, per tant, la lectura de l'*Spill* en l'actualitat del debat immaculista són capgirats en aquesta edició de 1531. Tanmateix, des de l'angle de la crítica textual, encara haurien de deixar fluir força rius de tinta en les edicions de l'*Spill* que han arribat fins els nostres dies, que transcriuen tant els versos compromesos del Ms. 4806 com la visió immaculista de l'edició de 1531. Des d'una voluntat d'estudiar críticament l'*Spill* es fa gairebé obligatori editar només la primera voluntat del text de Roig, que era de presentar una radiografia social dels problemes que aguditzaven la València del quatre-cents, potser també com a estratègia discursiva, per tal de jugar des de l'afany cronístic amb les expectatives d'atenció del receptor.

Des de la *collatio* o contrast de les variants tant gràfiques com de sentit entre el Ms. 4806 i les edicions posteriors fins a l'actualitat, és evident que totes comparteixen la mutatio del fragment de 103 versos de debat immaculista, amb la particularitat que d'ençà de l'edició de Chabàs²³ l'*Spill* s'ha anat transmetent amb les dues versions: és a dir, la incorporació dels versos compro-

²³ J. Roig, *Spill o llibre de les dones*, ed. de R. Chabàs, L'Avenç, Barcelona, 1905.

mesos del Ms. i a continuació el fragment d'acceptació indiscutible de l'immaculisme marià; textos, d'altra banda, antagònics i incompatibles per a les expectatives de lectura.

Amb tot aquest estat de la qüestió, l'edició castellana de Mateu i Sanç participa de la lectura dels textos posteriors al Manuscrit base i, per tant, aporta un graó més en la transmissió textual del fragment d'exaltació mariana que reemplaça els versos d'actualitat teològica del Ms. original.

Aquesta voluntat de Mateu i Sanç es justifica també a partir del to atenuat de religiositat d'alguns passatges en què a imitació de la lectura de les edicions de 1531/1561 tradueix els versos en què Roig al·ludia a les converses i a les jueves amb una paràfrasi gens compromesa:

a les convesses, per ser revesses he contumaces he pertinaces, plenes de cisma (vv. 13725-13729)	a las contrarias mugeres varias, que pertinaces o contumaces llenas de cisma
---	--

ni són jhuyes ni cristianes, hoc són marranes (vv. 13738-13740)	Y erran las vias de ser christianas, no son romanas
--	---

o en altres casos explicita un to ferm de creències; a partir de divagacions pròpies en la traducció:

he, en comú, axí amichs com enemichs (vv. 76-78)	y en tanto es llano, por dar indicio que soy christiano
---	---

Altres canvis que defineixen la traducció de Mateu i Sanç els podem agrupar d'acord amb els aspectes següents:

1. Canvis de versos que suposen una lectura dels textos de les eds. de 1531 i 1561:

vell enllegit; per molt greus mals, yres y tals (vv. 178-180)	todo aturdido, desconsolado y atormentado
--	---

2. Inversions de l'*ordo* d'un vers al servei de la rima:

he los frens dauren.	doran los frenos,
Los carrés llauren	las calles aran
(vv. 197-198)	

3. Omissions de versos, a imitació de les edicions posteriors al Manuscrit: p.e. v. 158: "sia.cceptat", o els vv. 985-990.

4. Explicacions que divergeixen d'un vers per explicar el context:

roden entorn	al rededor
lo cremalló	de tan vil llama
com papalló.	(que ciega ama
Ffins que s'i cremen	la mariposa
perills no temen	hasta que osa
(vv. 202-206)	llega a arder).

5. Opiniions i valoracions personals: "duele dezillo" (v. 379), on matisa una opinió pel que fa a un esdeveniment: "en hun pastís / capolat, trit" (vv. 1664-1665), on afegeix: "caso cruel"; "més hi avia / un cap d'orella" (vv. 1672-1673), on afegeix: "suerte tirana, / parte postrera".

6. Substitucions sinonímiques, al servei de la conservació de la rima: "la gran fretura" (v. 912), per "la desventura".

7. En altres casos, la traducció cerca la concreció: "un diner sols" (v. 933), per "marabedi".

8. Modificacions d'expressions lexicalitzades, p.e. "hon fiu ma punya", en el sentit de "esforçar-se", per "solo qual uña" (v. 970). A continuació, el traductor dóna solució a la inversió dels vv. 973-974: "d'antich linatge / me pres per patge", que en la versió del Ms. presentaven al marge les lletres b/a per indicar la inversió dels versos, deguts possiblement a un descuit del copista.

9. Expressions sinonímiques en frases bimembres: "mas ja finat" (v.1565), "muerto y finado".

10. Traducció afirmativa d'una expressió negativa: "yo no present" (v. 2133), "si estava ausente"

11. Traduccions antònimes: "no·t recort res" (v.12352), "olvida, pues".

Conclusions

Amb tots aquests exemples contrastats entre la lectura del Ms. original i el text de la traducció castellana de Llorenç Mateu i Sanç hem pogut copsar com la conservació de la rima i la forma del vers de Roig ha obligat al traductor a presentar el missatge amb freqüents malabarismes retòrics, inversions i construccions sinonímiques, circumlòquiques o antònimes.

En no poques ocasions la traducció ha manifestat la seua subjectivitat i ha presentat els versos mitjançant explicacions de to religiós que atenuen la lectura del Manuscrit. Hem vist com una important contribució de Mateu i Sanç ha sigut la transmissió i adaptació del fragment de versos d'exaltació immaculista, introduïts en les edicions fetes durant el s. XVI a València i Barcelona.

La traducció, a banda d'intentar "comunicar" i "adoctrinar" de forma més entenedora i simple el missatge de l'*Spill*, ha suposat, potser, una simplificació lèxica i una minva de l'especificitat semàntica del text de Roig. D'altra banda, força expressions lèxiques típicament valencianes i fórmules paremiològiques han sigut adaptades i passades pel tamís del traductor que, en alguns casos, ha fet ús de la paràfrasi o ha obviat aquests casos, o ha contribuït a fer més intel·ligible el context d'alguns fragments, a partir d'un clar objectiu didàctic, amb l'intent d'assegurar la transparència del missatge.

Amb tot, la traducció de Mateu i Sanç ha suposat per a la cadena de transmissions textuals de l'*Spill* un punt fonamental que ha contribuït en ocasions a simplificar la dicció més confeccionada i de sentit obscur d'alguns passatges, sense obviar, d'altra banda, que una traducció d'una obra tan fortament arrelada a la tradició històrica valenciana havia de presentar mancances i divergències de sentit, no només per haver adaptat el ritme i la rima del conjunt, o haver obviat diversos topònims o antropònims vinculats a València, sinó també pel fet d'haver fet un pas més en la dissolució dels fragments més compromesos en què el Ms. al·ludia a qüestions d'efervescència com la qüestió

immaculista o el tema dels conversos. Tot i tenint en compte que la transmissió literària d'un text implica uns intrínsecs errors de lectura o d'interpretació que conformen la tradició de qualsevol obra literària.